

den 2. regering Zahle: C. Th. Zahle, Edv. Brandes, P. Munch og Erik Scaenius. Erik Rasmussen betoner, at det var sammenholdet mellem disse hver især stærke, men forskellige personligheder, som bar regeringen Zahle gennem de storme, som ministeriet var ude for i sin næsten 7-årige funktionsperiode.

Festskriftet afsluttes med en litteraturliste til de 20 års Danmarkshistorie på 6 sider og en liste over Tage Kaarsteds forfatterskab på 10 sider, og selvom litteraturlisten er tættere trykt end bibliografien over forfatterskabet, er der dog 2 ting der springer i øjnene, når man sammenligner de 6 sider med de 10. For det første at litteraturlisten ikke er komplet, for det andet, at rygterne om Kaarsteds flid ikke er overdrevne. Her står det sort på hvidt, og yderligere begrundelse for et så vellykket festskrift som det foreliggende kræves ikke.

Jørgen Fink

Ole Lange: *Jorden er ikke større ... H. N. Andersen, ØK og storpolitikken 1914-37*. (Gyldendal, 1988). 297 s.

ØK var i vid udstrækning H. N. Andersens værk. Det skildrede Ole Lange med megen, til dels for megen, sans for det muligt suspekte i sit første bind af biografien om H. N. Andersen, der udkom i 1986. Her i andet bind om tiden 1914 til H. N. Andersens død i 1937 er ØK blevet et velkonsolideret verdensforetagende, der voksede fra 16.000 ansatte i 1914 til omkring 20.000. Som ubestridt leder af dette foretagende, med sine fortsat gode internationale kontakter og sit uændret fortrolige forhold til Kongehuset havde H. N. Andersen de bedste muligheder for at øve betydelig politisk indflydelse. Og det

gjorde han, i stor stil og ikke uden succes. Det handler dette bind om, mens det i meget begrænset udstrækning handler om ØK.

Mindre end 10% af bogen belyser mere direkte forhold vedrørende ØK, selv om Ole Lange med rette flere gange fremhæver, at H. N. Andersens politiske initiativer og holdninger i høj grad var dikteret af ØK's interesser. Det gælder hans klare probritiske orientering. Den bundede uden tvivl i en ægte uvilje mod økonomisk-kulturelt at skulle være underlagt et Stortyskland, der for at fastholde en dominerende position ville foretage en stadig oprustning – Andersen havde ikke sympati for det militaristiske Preussen. Den var også begrundet i Danmarks sikkerhedspolitiske interesser, da han så den bedste garanti for dansk selvstændighed ikke i egen militær styrke, men i at andre magter som England og USA havde en egeninteresse i, at der var sikret fri adgang til Østersøen og det dertil hørende marked. Den probritiske orientering var imidlertid også klart i overensstemmelse med ØK's interesser, idet ØK's oversøiske aktiviteter i vid udstrækning forudsatte gode relationer til verdens største kolonimagt, ligesom H. N. Andersen var overbevist om, at kun i samarbejde med englænderne var det muligt at fjerne den tyske dominans i Baltikum. Hamborg og Bremen havde via Kielerkanalen et godt tag i Østersøhandelen. Den burde ifølge H. N. Andersen og andre ledende danske forretningsmænd i stedet gå over København. Københavns position var styrket med anlæggelsen af Frihavnen ved århundredskiftet og kunne yderligere styrkes ved uddybning af sejløbet mellem Amager og Saltholm, således som Andersen med udbytte gjorde gældende over for den danske regering.

Når den store del af bogen handler om H. N. Andersens politiske aktivite-

ter, fredsmissionerne under 1. Verdenskrig, Påskekrisen med ministeriet Zahles fald og rammerne, herunder ministerudnævnelserne, for ministeriet Neergaards virke, og om hans rolle i Landmandsbanksagen, så er meget kendt stof, som Ole Lange selv nævner det; men Ole Lange har ved at fremlægge H. N. Andersens meget overordnede visioner af ØK's og hans mere snævert personlige interesser fået forklaret og givet et ganske konsistent billede af H. N. Andersens indgriben i periodens politik. Det gælder f.eks. hans omsving i grænsespørgsmålet, da en opgivelse af standpunktet for en nationalitetsgrænse skønnes at fremme mulighederne for en internationalisering af zonen omkring Kieler-kanalen til skade for Hamborg og Bremen. Kompagniets og hans egne interesser forklarer f.eks. også hans omsving i sagen om Landmandsbanken.

Tidligt i 1922 ønskede H. N. Andersen at komme Emil Glückstadt til livs, da regeringen valgte denne som dansk repræsentant ved flere internationale konferencer på tværs af Andersens ønske om at skabe et tæt samarbejde med briterne omkring handelen på Baltikum. Senere, da Landmandsbanksagen rullede, var H. N. Andersen med i bestræbelserne på at redde banken og indvilligede herunder på et møde den 17. september i at blive formand for bankens bestyrelse. Tilsagnet blev imidlertid trukket tilbage efter få uger, og den i mellemtiden parlamentarisk nedsatte bankkommission bestræbte Andersen sig fra december, som de fleste af samfundets ledende personer, at få lagt det tættest mulige låg på. Glückstadt var nemlig gået til modangreb ved at muliggøre en afdækning af personkredsen omkring de mange spekulationskonsortier, Landmandsbanken havde finansieret fra 1. Verdenskrig. H. N. Andersen havde været ganske

aktiv, med godt udbytte, men uden særlig erindring herom, når han blev spurgt. Erindringen strakte dog til, at han nu hellere ville redde Glückstadt end have unødigt offentlig indseende med deres tidligere fælles aktiviteter.

Ole Lange har uden tvivl ret i, at H. N. Andersens politiske magtposition svækkedes afgørende i november 1922. Begivenhederne omkring Landmandsbanken og hans langt fra ærefulde retræte fra sit tilsagn om at blive bestyrelsesformand, Cold-sagen som resultat af Glückstadts begyndende lækager samt Erik Scavenius' taler i Hjørring og Hobro sidst på måneden, som Venstre-manden Jens Vanggaard den 21. november i Folketinget uforvarende havde givet stødet til med sin omtale af »det tredje ting«, var afgørende. De radikale forstod dygtigt at få placeret H. N. Andersen centralt i dette ting – til H. N. Andersen og hans Venstre-regerings store ubehag. Positionen svækkedes yderligere af Jyllands-Postens kampagne mod Andersen i februar 1923 angående ØK's finansielle hold på Århus Oliefabriks underdirektør.

H. N. Andersens sårbarhed over for negativ omtale var uden tvivl et centralt træk ved hans psyke, som Ole Lange trak frem allerede i det første bind af biografien. Andersen ønskede fortsat i denne periode at styre medierne, hvor især den københavnske presse stadig var til fals. Det lykkedes ham også at få dispensation fra pligtafleveringsloven for de bøger, han skrev og fik skrevet om sit liv og gerning.

H. N. Andersen tillagde det afgørende vægt at beherske informationsstrømmen. Det er en tradition, ØK af uforståelige grunde har videreført, og som kan tjene til undskyldning for, at Ole Lange bringer så lidt om selve kompagniet. Naturligvis har en privat virksomhed en legitim interesse i at sikre, at der bliver informeret så objektivt som mu-

ligt om dets aktiviteter, men det kan ikke have interesse i, at der dannes myter på et utilstrækkeligt grundlag. Det gælder ekstraordinære begivenheder, men det gælder også viden om, hvordan landets største virksomhed normalt fungerede. Ole Lange giver kun nogle få glimt af kompagniets virksomhed på det øverste niveau, hvor H. N. Andersen befandt sig.

Det er muligt, at Ole Lange har ret i, at ØK under verdenskrigen i vid udstrækning blev drevet af de tre direktører under Andersen. Han havde ikke grund til at blande sig, da kompagniet i disse år var »en selvkørende pengemaskine«. Men vi får også at vide, at Andersen var et vanemenneske, hvilket bl.a. indebar dagligt fremmøde på kontoret kl. 8, en halv time før officiel kontortid, og deltagelse i direktionens møde. Andersen har næppe hver dag underholdt de tre direktører om sine visioner for britisk-dansk samvirke i det baltiske område uagtet det nævnes, at Andersens styrke ikke var de tekniske detaljer. Men han må f.eks. have haft et ganske godt personkendskab til de fleste ledende medarbejdere. Det kan være sandt, at Andersens intuition fik ham til at beordre udsalg af ØK's lagre fra sommeren 1920, få måneder før efterkrigs-krisen førte til drastiske prisfald. Men der savnes yderligere oplysninger om hans ordre og om, i hvor vid udstrækning den blev effektueret. Mere viden om ØK's aktiviteter er forudsætningen for virkelig at kunne vurdere H. N. Andersens format.

Per Boje

Georg Nellesmann: *»For Danmarks Frihed og Polens ære« – Den polsk-engelske efterretningstjeneste i Danmark 1940-45.* (Årsskrift for Frihedsmuseets Venner, Frihedsmuseets Venners Forlag, 1989). 115 s.

Titlen på denne bog, hvis forfatter er museumsinspektør ved Nationalmuseets 3. afdeling/Dansk Folkemuseum, er identisk med inskriptionen på en gravsten i Ryvangen. Stenen er sat over polakken Lucjan Maslocha, som indtil sin voldsomme død i januar 1945 spillede en hovedrolle i den organisation, som forfatteren har givet sig i kast med, nemlig den såkaldte polsk-engelske efterretningstjeneste og dens virksomhed i Danmark 1940-45.

Hidtil er organisationen kun blevet strøbemærkninger til del i litteraturen, så forfatteren betræder stort set jomfruelig grund. Hans kildemæssige ballast er dels nyindsamlede beretninger fra aktører, det vil i udstrakt grad sige herboende polakker, som forfatteren via sine studier af den polske landarbejderindvandring til Danmark er kommet i forbindelse med. Ikke mindst har forfatteren dog via sin odysse blandt »polakker« og danske med tæt tilknytning til disse formået at støve nyt samtidigt kildemateriale op – et materiale som på vægtig vis giver et detail-indblik i organisationens arbejde.

Set i en større sammenhæng var det, som i Danmark i strøbemærkninger er blevet betegnet som »den polsk-engelske efterretningstjeneste«, en afdeling af den af det polske indenrigsministerium i eksil oprettede »sjette kolonne«, Kontinental Aktion (Akjja Kontynentalna). Organisationen havde til formål »at mobilisere alle til rådighed stående polske ressourcer som et bidrag til de allieredes fælles krigsførelse«. Den skandinavisk-finsk-baltiske sektion hed »Felicia«, og dens opgave var udover at formidle kurerer og anden kontakt til hjemlandet, efterretningsvirksomhed, påvirkning af polske arbejdere og soldater i tysk tjeneste og organiseringen af hemmelige celler indenfor disse kredse med henblik på deltagelse i anti-